

LEERDIENST TORAH EN EVANGELIE

zondag 2 februari 2025, 5^e zondag van Epifanie

Open Hof, Kampen

Parasja Wa'erá

voorganger: ds. Marien Grashoff

N.B. Er is sinds eind november kerkasiel gaande in de Open Hof voor de familie Babayants: Karine (41), Aleksandr (48) en de kinderen Aram (20), Ariana (13), Amelia (10) en Aleksa (2 jaar) uit Oezbekistan. Deze viering is dus onderdeel van dat kerkasiel. Afgelopen maandag was Don Ceder van de ChristenUnie hier als eerste politicus op bezoek. Eerder kwam scriba René de Reuver van de PKN al langs.

Muziek

Welkom en mededelingen

Stil gebed

VOORBEREIDING

Bemoediging

Onze hulp is in de Naam van de ENE
DIE HEMEL EN AARDE GEMAAKT HEEFT,
die trouw blijft in eeuwigheid
EN NIET LOSLAAT HET WERK VAN ZIJN HANDEN.
De EEUWIGE zal bij u zijn,
DE EEUWIGE ZAL U BEWAREN.

Geloofsbelijdenis

Hoor Israël,
de ENE is onze God, de ENE is één
GEZEGEND IS ZIJN NAAM:
IK ZAL MET U GAAN, NU EN ALTIJD.
Liefhebben zul je de ENE je God,
met heel je hart en met heel je ziel,
met heel je verstand en met heel je kracht.
En je naaste zul je liefhebben als jezelf.

Zingen : Psalm 23c

Inleiding en aanvangstekst

Afgelopen week stond parasja Wa'erá op het leesrooster van de synagoge. Dat omvat Exodus 6,2-9,35. Dat omvat de aankondiging van Israëls verlossing en het verhaal van de eerste zeven plagen (of: slagen). We nemen er vanavond de tijd voor om bij verschillende aspecten daarvan stil te staan.

1. Het *verharde hart* van de farao.
2. De satirische laag in de derde plaag, de *luizenplaag*. En daarnaast het verhaal van Jezus' verzoeking in de woestijn: zit daarin ook satire?
3. Dat God zich openbaart als een die *werkt in de geschiedenis*.

Leermoment 1: Het verharde hart – Exodus 7,13-14.22-23; 8,11.15.28 (=15.19.32); 9,7.12

Na elk teken en iedere plaag verhardt het hart van farao. Maar wat is er na de zesde plaag anders met dat verharden? En hoe komt dat?

Zingen : *Psalm* 68: 1, 11

DIENST VAN HET WOORD

Gebed om de heilige Geest

Lezing uit het Nieuwe Testament : Matteüs 4,1-11¹

Zingen : *Lied* 538

Lezing uit de TeNaCH : Exodus 8,8-15(=12-19)²

Acclamatie

Voor uw Woord in de Schriften,
voor uw Woord in ons midden,
voor uw Woord in ons hart,
DANKEN WIJ U, O GOD.

Zingen : *Psalm* 105: 9, 10, 11, 12

Preek

De plagen in Egypte zijn bepaald geen favoriete stof voor preken. Ze lijken een te komen van wraakzuchtige en straffende God en daar houden mensen niet van. De verzoeking in de woestijn hoort daarentegen juist wel bij de favoriete preekteksten. 'Kijk eens! wat een macht Jezus heeft over de duivel!' Ik denk dat we beide verhalen onrecht doen door ze zo weg te zetten. En de sleutel om ze anders te lezen en te verstaan is: humor.³

-

De tien plagen zijn in de eerste plaats een manier om de farao van Egypte iets te leren. Ze doen een beroep op zijn inzicht en op zijn vrije wil om het volk Israël de vrijheid te gunnen. Tot vijfmaal toe krijgt farao de kans om Israël te laten gaan en God te dienen. Maar vijfmaal weigert hij dat. Hij *verhardt zijn hart*. We stonden er zoëven bij stil.

De farao is de godgelijke heerser van Egypte. Hij buigt voor niets of niemand. Zeker niet voor die nieuwe godheid aan het firmament: de God die hem zegt een slavenvolk in vrijheid weg te laten gaan. De farao denkt uitsluitend in termen van macht en zijn tekenduiders, zijn magiërs, steunen hem daarin.

Maar farao heeft de keuze zijn macht niet te gebruiken. Na iedere plaag kan hij kiezen om naar God te luisteren en het volk te laten gaan. Tot vijf keer toe laat hij die kans voorbijgaan en verhardt hij zijn hart. Dan is er voor hem geen weg terug meer. Na de laatste vijf plagen is het God zelf die het hart van de farao verhardt.

De Talmoed kent de kwade neiging, de *jetser hara*. De rabbijnen geven blijk van een diep

¹ *Naardense bijbel* (2014).

² *Naardense bijbel* (2014).

³ Met (veel) dank aan Jonathan Sacks, *Exodus: boek van de bevrijding* (Middelburg: Skandalon, 2019) pag. 59-77 [vert. van: *Exodus, the Book of Redemption* (New Milford, CT: Maggid Books, 2010)]

inzicht in de contemplatieve psychologie van de mens⁴. Het kwaad is geen externe macht die een mens zomaar overvalt. Nee, kwaad sluipt erin totdat het uiteindelijk de macht overneemt. Het begint met de kwade neiging en het eindigt met expliciet kwaad. De Talmoed legt het zo uit:

Rav Assi zei: Eerst is de kwade neiging zo zwak als spinrag, maar uiteindelijk zo dik als een karretouw. (...)

Rava zei: Eerst wordt de kwade neiging een 'reiziger' genoemd, dan een 'gast', en uiteindelijk een 'meester'.⁵

De farao, die zich een god waant, wordt geleidelijk overmeesterd door zijn eigen kwade neiging. Hij laat dat zelf gebeuren. Het kwaad kent gradaties: als je niet oplet sluipt het erin – totdat het te laat is. De farao let niet op. Ook vrijheid kent gradaties: een mens moet telkens bewust kiezen voor de vrijheid, anders versloft het om uiteindelijk zelfs te verdwijnen. Die keuze maakt farao niet. De farao had vrij man kunnen zijn, maar wordt de slaaf van zijn eigen kwade neiging.

-

Het lijkt alsof de farao en de God van Israël een machtsstrijd leveren. Maar dat is schijn, want God weet allang wat hij gaat laten gebeuren.

Eerst komen er tekens. Aäron verandert zijn staf in een slang. Nou, dat kunnen de magiërs ook – maar Aärons slang verslindt de andere slangen. Dan verandert het water van de Nijl in bloed. Nou, dat kunnen de magiërs ook en ze doen het meteen. Idem ditto met de kikvorsen: het land zit er al vol mee, maar de magiërs doen er nog een flinke schep bovenop.

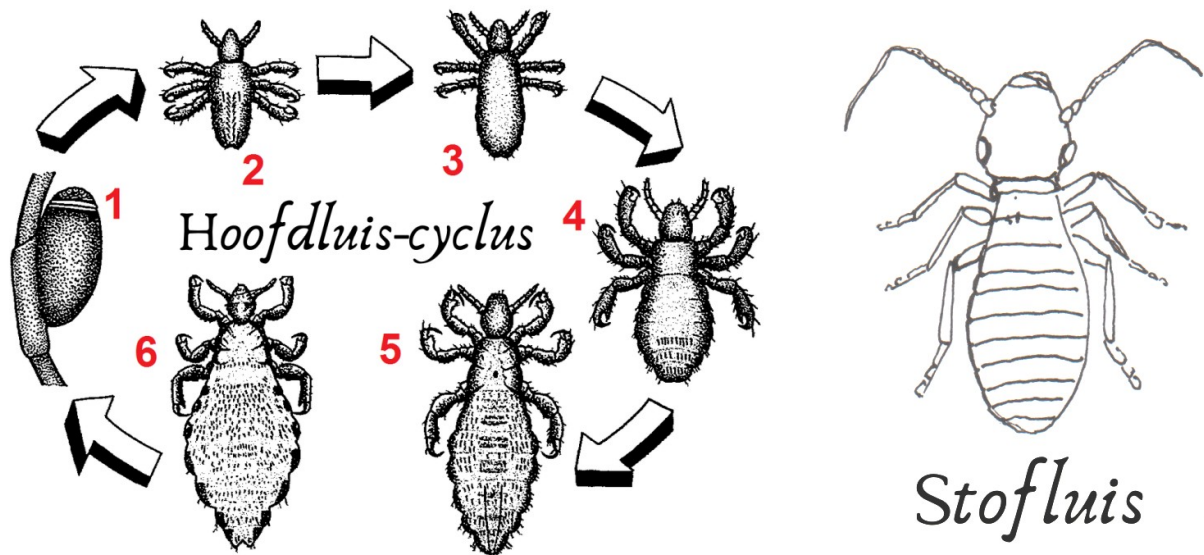
Hier zit al de humor, een ironisch soort humor dat spot met de machten. De magiërs bedienen zich *schijnbaar* van bovennatuurlijke krachten. Maar het enige resultaat is dat de ramp voor de Egyptenaren alleen maar veel erger wordt. Hun toverkunsten brengen enkel onheil en de goddelijke status van de farao biedt geen garantie voor het leven in Egypte.

Dan komt de derde plaag: luizen. Minuscule insectjes, net een paar millimeter groot, lastig te zien door hun camouflagekleuren, maar ontzettend irritant. Ik heb ze nooit live gezien. Maar een halve eeuw geleden kwam de pietenzuster elk kwartaal mijn Limburgse schoolklasje inspecteren en ze had altijd wel een paar besmette koppies. Mijn moeder had er nog een levendige herinnering aan uit de laatste oorlogsjaren: op school had bijna iedereen luis en tijdens de les kon je ze vangen bij je buurmeisje...

Er zijn duizenden soorten luizen en de oudste soorten zijn honderden miljoenen jaren ouder dan de mens. Wij mensen moeten wat dat betreft wel onze plaats weten in de evolutie, want wij bestaan net 2 miljoen jaar. Maar laten we het houden bij de hoofdluis en de stofluis. Die zullen het bij die derde plaag wel geweest zijn.

⁴ Zie Han de Wit, [Contemplatieve psychologie](#) (Kampen: Kok Agora, 1987)

⁵ Soeka 52a resp. 52b.

Als je de bestjes zo uitvergroot ziet, krijg je meteen al jeuk. Het bijbelverhaal vertelt het droogjes: Aäron slaat of het stof – en ziedaar: overal luizen. Op zich al een humoristisch idee. Maar de echte humor komt nu. Want de magiërs doen wat ze kunnen, maar met geen mogelijkheid kunnen zij luizen produceren. De grote gebaren van de Nijl in bloed veranderen of het land bedelven onder kikkers maken ze zo, maar deze miniscule plaagbeestjes kunnen ze niet maken. Ze staan in hun hemd – in onder die hemden jeukt het ook nog eens aan alle kanten. Een plaag om om te schaterlachen.

De reactie van de magiërs is de typische reactie van mensen die niet willen weten wie God is. Ze roepen: *De vinger van God is dit!* Voor de magiërs kan God alleen maar de bovennatuurlijke kracht zijn die nog sterker is dan de hunne. Zij denken uitsluitend in een schema van oorzaak en gevolg, van macht boven macht, en God is daarin de gatenvuller. Wat de mens niet vermag of doorgrondt, wordt aan God toegeschreven.

Die reactie is niet voorbehouden aan Egyptische tovenaars in de oudheid, maar is ook in onze moderne tijden nog springlevend. Voor ons zijn wetenschap en technologie de 'machten' die alles verklaren en beheersen. Maar pas op, want zodra zij ons meer macht lijken te geven, wordt God weer een stukje verder uit beeld geschoven. God als gatenvuller heeft op een gegeven moment zijn laatste gat wel gevuld.

De God van Israël is Gans Anders. God toont zich niet als oppermachtig opperwezen, niet als almachtige natuurkracht. De God van Israël is een God van de geschiedenis. Niet degene die steeds trekt aan de touwtjes die de loop der dingen sturen. Dat is een oud misverstand (met een heidens randje).

Maar God leer je kennen *in de geschiedenis*, namelijk daar waar gerechtigheid en barmhartigheid samengaan, waar mensen een humane samenleving opbouwen, daar waar mensen het aandurven om niet het noodlot maar hun ethisch kompas te volgen. God beslist niet in asielzaken. Daarvoor hebben wij menselijke instituten en rechtbanken. Maar God is daar waar recht wordt gedaan omdat alleen dat het goede dient. En God is niet te groot om dat te laten gebeuren door de kleinste plaagbeestjes. Stel je toch eens voor dat een flinke bos haar van een bewindsvrouw die denkt macht over mensen te hebben, vol zit met luizen...!

(Ik had de neiging om hier nog een ander plaatje op de beamer te zetten, maar dat leek me bij nader inzien, als vreemdeling in Kampen, toch onverstandig.)

Straks kijken we nog eens beter naar een kerngedeelte uit Exodus 6. Daarin draait alles om de woorden 'Ik ben de ENE'. Dat is Gods Naam, de vier letters die we niet uitspreken: JHWH. En waar staat die Naam voor? Voor *trouw* aan beloften, voor *barmhartigheid* en *mededogen*. Daar waar in de geschiedenis juist deze woorden de koers zetten, waar juist langs deze weg de schijnbaar machtigen worden gedwarsboomd – daar is God, daar onthult zich de Naam in de geschiedenis.

En dan is de ENE er wel waar een bisschop haar president oproept tot barmhartigheid en mededogen – *mercy and compassion*.⁶ Maar niet in een lawine van decreten die duizenden armen keihard in de steek laat en tegelijk de allerrijksten vrijspel geeft. God is geen natuurkracht, geen natuurwet, maar degene die liefde en trouw, gerechtigheid en barmhartigheid laat geschieden. Alleen dat leidt naar de toekomst.

-

Even samenvatten. De tien plagen zijn tien kansen voor de farao om te leren wat rechtvaardig en barmhartig is en hoe vrijheid de samenleving laat bloeien. Maar farao kiest voor de botte macht en laat zich tot slaaf maken van zijn kwade neiging – *jetser hara*. De Egyptische magiërs spelen hetzelfde spel mee. God speelt dat spel niet, maar zet een veel effectiever wapen in: humor. Want wie kan lachen om de macht, bevrijdt zich van de angst daarvoor. Dus staan de magiërs en de farao in hun hemd – een hemd vol met akelig jeukende luizen.

Zo openbaart God zich als de Naam: de EEUWIGE, de ENE, de HEERE. Daarmee toont de ENE zich als een God van de geschiedenis. Het gaat altijd om de toekomst van de aarde en wie daarop wonen. Maar Gods geschiedenis ontvouwt zich niet als een machtsspel. Integendeel. God trekt niet simpelweg aan touwtjes, maar laat de zachte krachten hun werk doen. En humor – van ironie tot aan sarcasme – zijn daar deel van. Let wel: cynisme zit daar nooit bij, want dat ontbeert juist geloof in de toekomst.

-

Laten we nu met deze bril op eens kijken naar dat overbekende verhaal van de verzoeking in de woestijn.

We zijn bijna automatisch geneigd dat te lezen als een machtsstrijd. Maar daarmee geven we de duivel veel te veel eer. Alsof de tegenstrever een tegenmacht zou kunnen zijn tegenover God. En dan maken we van Jezus ook bijna automatisch Jesus Christ Superstar danwel Christus Triomfator. Dat zijn twee gevaarlijke misverstanden.

⁶ Wat Mariann Budde, episcopaaals bisschop van Washington, deed in haar [preek tijdens de interreligieuze viering](#) bij de inauguratie van Donald Trump op 21 januari 2025 in Washington National Cathedral. Trump had kennelijk eerst niet goed geluisterd, maar werd twee dagen later alsnog erg boos op zijn social media. In Nederland haalde dit overigens nauwelijks het nieuws.

Ten eerste trekken we zo de geschiedenis van God en mensen in een frame van strijd. Strijd tussen goed en kwaad, strijd tussen kinderen van het licht en kinderen van de duisternis. Maar dat is in de grond van de zaak een heidens frame. In het heidendom draait alles om strijd, heldendom en offers. Miskotte heeft dat al lang geleden uitgelegd.⁷ Maar nog steeds is dat frame dat de wereld draait om strijd een dominant verhaal, aan de overzijde van de Atlantische Oceaan net zo goed als aan deze kant. Dat is, zegt Miskotte, heidendom.

Het tweede misverstand is dat het kwaad wordt voorgesteld als een macht of zelfs een persoon. En dat legt het kwade veilig buiten onszelf. We hebben geen zware erfzondeleer nodig om beter te kunnen weten. Het kwaad is veel slinkser, diffuser en dichterbij ons zelf. Het is als de kwade neiging, de *jetser hara*.

Daarom zou ik dit verhaal door die bril willen lezen. Jezus leeft veertig dagen in de woestijn. De enige die hij daar tegenkomt is zichzelf – en daarmee dus ook zijn kwade neiging. Hoe gaat hij daarmee om? In geen geval kiest hij het pad van de farao, het pad van de macht. Dat is juist wel waartoe zijn kwade neiging hem wil verleiden.

Eerst gaat dat onschuldig. 'Je hebt echt honger, dan mag je God toch zelfs van stenen brood laten maken voor jou?'⁸ De eerste verleiding is gewoon de buik. Menselijker kan de kwade neiging niet binnenkomen. Maar Jezus kent de Torah te goed om zich door zijn buik te laten inpalmen. 'Niet bij brood alleen...!' zegt hij.⁹

Dan volgt de verleiding van het jezelf onkwetsbaar achten. 'Jij bent toch sterker dan alles en iedereen?' zeurt de kwade neiging. Niets zo verleidelijk en overtuigend als je eigen vrome overtuigingen. Ze komen met de zachte zang van een psalm. Jezus' antwoord krijgt een ironische toon: 'O ja? Weet jij wat er geschreven staat? Nou, luister dan goed, want dit staat óók geschreven: *beproof je God niet*.' Jezus laat zich niet verleiden tot een zogenaamd goddelijke krachtmeting.

De laatste verleiding is de gemeenste, want die doet een beroep op het cynisme waaraan geen mens zich kan onttrekken wanneer alles duister is. Dat is de gedachte 'het is niks, het was niks en het wordt niks'. Dat is wanneer wij de hoop laten varen en ons geloof verloochenen. Het is de cynische aanname dat alles toch voor niks is, ofwel dat de wereld in de macht ligt van de duisternis. Daartegen is er maar één ding dat werkt:

*de Heer, je God, zul je huldigen
en alleen hém vereren!*

De humor spat er niet meteen vanaf, maar zit onder alle regels. De kwade neiging zoekt alle menselijke zwakheden, maar krijgt nergens voet aan de grond. En dat is welbeschouwd om te schaterlachen. Dat wat zichzelf poneert als oppermachtig, datgene wat *alle koninkrijken van de wereld* zegt te beheersen, blijkt een lachertje te zijn.

⁷ K.H. Miskotte, *Edda en Thora*. Een vergelijking van germaansche en israëlitische religie (Nijkerk: Callenbach, 1939). Alsmede: *Als de goden zwijgen*. Over de zin van het Oude Testament (Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland, 1956). Zie ook G.G. de Kruijf, *Heiden, Jood en Christen*. Een studie over de theologie van K.H. Miskotte (Baarn: Ten Have, 1981).

⁸ Een verwijzing naar het water uit de rots ([Numeri 20,8](#)). Zie Amy-Jill Levine & Marc Zvi Brettler (eds.), [The Jewish Annotated New Testament](#). Second Edition (New York, Oxford University Press, 2017) pg. 17.

⁹ Al Jezus' antwoorden verwijzen naar Deuteronomium, resp. [8,3](#), [6,16](#) en [6,13](#).

En dat is precies het moment dat vanzelf de engelen komen. Het staat er niet, maar ik wed dat ze ook hier gezongen hebben. Jezus weet de kwade neiging te overwinnen door die tot een lachertje te maken.

-

Dat was waarschijnlijk mijn langste preek ooit. En dat terwijl je humor juist nooit moet uitleggen, want dan werkt het niet. Maar ik hoop dat het hilarische effect van nietige luizen op de groten en machtigen ons hoop kan geven. Ik hoop dat we met Jezus onze kwade neiging durven uitlachen en daardoor overwinnen. Ik hoop boven alles dat de machtigen van ons land hun kwade neiging om te willen heersen durven loslaten. Ze hoeven niet als engelen te dienen, maar een basispakket nederigheid hebben ze heel erg nodig.

Amen.

Muzikale bijdrage

Leermoment 2: God en de geschiedenis – Exodus 6,2b-8 (=1b-7)

Dit gedeelte heeft in het Hebreeuws een heel nadrukkelijke en zorgvuldige structuur. De technische term daarvoor is: chiasme of kruisstelling, ofwel een omgekeerde herhaling. Structuur: A spiegelt A1, B spiegelt B1, enz., met E als spil.

6 ^{2b}	Ik ben de ENE;	A
3	ik heb mij laten zien aan Abraham, aan Isaak en aan Jakob als God <i>Sjaddaj</i> ; onder mijn naam 'ENE' kenden zij mij niet;	B
4	maar wél heb ik opgericht een verbond van mij met hen om hun het land van Kanaän te geven; het land van hun omzwervingen, waarin zij zwervers-te-gast zijn geweest!	C
5	en óók ben ik het die heeft gehoord het kermen van de zonen Israëls nu de Egyptenaren hen laten sloven, en ik gedenk mijn verbond!-	D
6	daarom, zeg tot de zonen Israëls: ik ben de ENE,-	E
7	uitleiden zal ik u, onder Egyptes lasten vandaan,- ontrukken zal ik u aan hun slavernij; loskopen zal ik u met uitgestrekte arm en grote gerichten; nemen zal ik u mij tot gemeente, wezen zal ik u tot God; weten zult ge dat ik de ENE uw God ben die u heeft uitgeleid onder Egyptes lasten vandaan;	D1

8	doen komen zal ik u in het land waarvoor ik mijn hand heb geheven om dat te geven	C1
	aan Abraham, aan Isaak en aan Jakob, en geven zal ik het u als erfgoed,	B1
	ik ben de ENE!	A1

Waarin is de ENE anders – Gans Anders – dan *El Sjaddaj*? Wat doet de ENE wat God voordien nog niet heeft gedaan?

Zingen : *Psalm* 105: 1, 2, 3

DIENST VAN DE GEBEDEN

Gebedsintentie

Gebeden

Onze Vader

Collecte

Slotlied : *Psalm* 150

Zegen

Muziek